

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X
e-I S S N 2 6 6 9 - 2 4 4 9

Archivum Lithuanicum 24

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 24

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2022

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

PROF. HABIL. DR. *Pēteris Vanags* (kalbotyra / linguistics),
LATVIJAS UNIVERSITĀTE, RĪGA,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Wiesław Wydra* (filologija / philology,
knygos istorija / book history),
UNIwersytet Adama Mickiewicza, POZNAŃ

Turiny (Contents)

Straipsniai (Articles)

Paulius V. Subačius

Tekstas kaip gyvatvorė o 9

Simon Fries

Über die Variation *būtų - būt* und
mūsų, jūsų - mūs, jūs bei Christian Donelaitis o 27

Ona Aleknavičienė

Lietuvių kalba kaip kalbos politikos objektas Prūsijos Karalystėje:
XVIII a. pradžios diskursas o 57

Birutė Kabašinskaitė

Rytų, vidurio ir Mažosios Lietuvos raštijos sandūros
1863, 1865 m. reformatų religinės didaktikos knygelėse o 103

Giedrius Subačius

Simono Daukanto 1846-ųjų *Pasakų Fedro* rankraščio ir spaudinio ortografija o 131

Jurgita Venckienė

Kazimiero Jauniaus marginalijos
Jono Jablonskio *Lietuviškos kalbos gramatikoje* (1901) o 187

Beata Bednarek

„Witaj, Ojczyzno!” – akcenty litewskie w lirykach
Franciszka Dionizego Książnina zawartych w Rękopisie Puławskim o 217

Publikacijos (Publications)

Sondra Rankelienė

Teodoro Narbuto asmeninės bibliotekos fragmentas
Vilniaus universiteto bibliotekoje: nuosavybės ženklai, viršeliai
ir marginalijos kaip savininko asmenybės bruožų atskleidimo įrankis o 239

Reda Griškaitė

Motiejaus Valančiaus sudarytas retų lietuviškų knygų sąrašas o 319

Recenzijos (Reviews)

Aurelija Tamošiūnaitė

Recenzuojama: Tomasz Kamusella, *Words in Space and Time.*

Historical Atlas of Language Politics in Modern Central Europe, 2021 ○ 365

Rima Cicėnienė

Recenzuojama: Ilja Lemeškinas = Il'ja Lemeškin, *Pranciškaus Skorinos*

portretas 1522–2022 = Portrait de Francisk Skorina 1522–2022, 2022 ○ 373

Darius Staliūnas

Recenzuojama: Viktorija Šeina, *Savas svetimas dainius. Adamas Mickiewiczius*
lietuvių literatūros kanone (1883–1940), 2021 ○ 385

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Dalia Jakaitė (sud., įv. str. ir koment.)

Ko mums šiandien trūksta? Povilo Višinskio publicistika, 2020 ○ 391

Jolita Mulevičiūtė

Recenzuojama: Diana Streikuvienė (sud., tekstų autorė)

Jonas Kazimieras Vilčinskis. Vilniaus albumas =

Jan Kazimierz Wilczyński. The Vilnius Album, 2021 ○ 399

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Roma Bončkutė

Konferencija „Jaunsvirlaukio akademija“, skirta S. Daukanto

229-osioms gimimo metinėms: Jelgava ir Jaunsvirlaukis ○ 409

Roma Bončkutė

Klaipėdos universitetas,
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius

Recenzuojama:

Ko mums šiandien trūksta?

Povilo Višinskio publicistika,

sudarė, įvadinį straipsnį ir komentarus parašė Dalia Jakaitė

Šiauliai: Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka,
2020, 414 p. ISBN 978-609-8237-08-5

Dalios Jakaitės sudaryta, pakomentuota, įvadinio straipsniu palydėta Povilo Višinskio 1895–1906 m. skelbtos įvairaus žanro publicistikos rinktinė pirmiausia yra reikšmingas Šiaulių apskrities Povilo Višinskio bibliotekos darbo rezultatas. 1989 m. biblioteka, pasivadinusį vienoms ryškiausių moderniosios lietuvių tautinės tapatybės raidos figūrų Povilo Višinskio vardu, 1990–2008 m. kas antrus metus Dalios Striogaitės iniciatyva rengė mokslines konferencijas *Povilo Višinskio skaitymai* ir leido pranešimų pagrindu parengtus straipsnius. Biblioteka šiuo nacionalinio lygmens renginiu telkė ne tik Šiaulių universiteto, bet ir visos Lietuvos mokslininkus. Publicistikos rinktinė, kaip rodo prie knygos parengimo prisidėjusiųjų sąrašas¹, – taip pat bibliotekos, kurios 70-mečiui knyga skiriama, sutelkto darbo rezultatas.

Aptariama knyga po 2004 m. pasirodžiusio Višinskio rusų kalba parengto mokslinio, iki šiol nepraradusio vertės, darbo *Antropologinė žemaičių charakteristika* paskelbimo² yra svariausia šio amžiaus pradžios studija apie vieno aktyviausių varpininkų palikimą. Išleidus per 160 Višinskio publicistikos straipsnių, matyti, kad anas trečiojo kurso studento darbas buvo tarsi pasirengimas publicisto veiklai. Mokslo darbas buvo parengtas Sankt Peterburgo universiteto Gamtos mokslų fakulteto, kuriame

1 Leidinio parengtumą vertino ir mokslininkų redakcinė kolegija, kurioje, be sudarytojos, dar matome septynis narius, vienaip ar kitaip savo tyrimuose aptarusius Povilo Višinskio veiklą: Ramunė Bleizgienė, Dan-giras Mačiulis, Bronius Maskuliūnas, Ri-

mantas Miknys, Brigita Speičytė, Dalia Striogaitė, Mikas Vaicekauskas. Leidinį recenzavo Džiuljeta Maskuliūnienė ir Vilma Žaltauskaitė.
2 Višinskis 2004.

studijavo Višinskis, Geografijos katedros 1896 m. paskelbtam konkursui pateikti kurios nors Rusijos imperijos tautos antropologinę charakteristiką³. Višinskis, rengdamas darbą, plačiau susipažino su Lietuvos istorijos, lietuvių kalbos, kultūros tyrimais, kuriuos po to neretai pasitelkdavo publicistikoje. Jo parengtuose analitiniuose, programiniuose, literatūros klausimus liečiančiuose straipsniuose aptariama tema neretai atskleidžiama platesniame Lietuvos istoriniame-kultūriniame kontekste. Savo antropologiniam tyrimui jis pasitelkė ir Simono Daukanto *BUDA Senowęs-Lėtuwiū Kalnienū ir Zámajtiū* (1845), o kaip galima suprasti iš turinio, ir *Lietuvos istorijos* 1 tomą (1893). Ne be šių lietuviškų tekstų įtakos Višinskio publicistikos kalbinė raiška gerėjo. Daukanto vartoti žodžiai ar jų junginiai per Višinskio tekstus buvo įtvirtinti lietuvių rašomojoje kalboje. Pavyzdžiui, iš Daukanto buvo perimta ar jo leksikos pagrindu susikurta: „visuomenės aukas“; „skambėjo tyruose“ (34); „svieto valdymui“ (p. 45); „gyventojų luomos“ (p. 53); „darydavo sandoras“ (p. 56); „tautos padėjimą“ (p. 59); „Vaideliotų“ (p. 64); „valstybės surėdymo“ (p. 68); „pildyti vyriausybės priedermes“ (p. 81) ir t. t. Be to, Višinskis, 1896 m. rinkdamas medžiagą tyrimui, apkeleliavo didelę dalį Žemaitijos⁴, susipažino su būsimais autoriais, netiesiogiai įgijo ir žurnalistinės patirties: gebėjimo svetimą žmogų prašnekinti taip, kad reikiama tema suteiktų informacijos. Antai minimos studijos 7 pav. nuotraukos paaiškinimas „Kursėnų policininkai, atėję suimti P. Višinskio už tai, kad fotografavo miestelį; P. Višinskis, parodęs leidimą, liepė jiems stoti prie tvoros ir nufotografavo“⁵. Tad nors Jakaitė knygos įvadiniame straipsnyje apgailestauja, kad „Višinskio gyvenimas lieka kiek nuošalėje“, bet galima su sudarytoja sutikti, kad „publicistika savaimė iškalbinga tiek idėjų, tiek įvykių, darbų, taigi – ir gyvenimišku požiūriu“ (p. 15).

Višinskio publicistikos rinktinę sudaro rengėjos įvadinis straipsnis „Kas man atsakys – ko mums šiandien trūksta?..“ (p. 13–24), penkios dalys žanro ir chronologiniu požiūriu suskirstytų straipsnių: „Analitiniai straipsniai, komentarai, brošiūros“ (p. 25–134), „Pirmojo puslapio straipsniai, programiniai tekstai“ (p. 135–184), „Recenzijos, vaizdeliai, esė“ (p. 185–218), „Korespondencijos, reportažai“ (p. 219–296), „Apžvalgos, apžvalginiai komentarai, vertimai“ (p. 297–334). Pabaigoje yra pridėta: komentarai (p. 335–376), knygą redagavusio (antrasis redaktorius Robertas Gedrimas) Broniaus Maskuliūno skyrelis „Dėl kalbos redagavimo principų“ (p. 377–378), šaltinių (p. 379–387), santrumpų sąrašai (p. 388–389), žodynėlis (p. 390–401), rodyklės (p. 402–411) ir santrauka anglų kalba (p. 412–413). Knygoje yra iliustracijų, kurias skoningai pateikė maketuotoja Vaiva Kovieraitė-Trumpė.

Sudarytoja vengia savo darbą vadinti šaltinio publikacija, matyt, atsižvelgdama į platesnį skaitytojų ratą, kuriam ši knyga skirta, kaip rodytų Maskuliūno pastaba:

³ Česnys 2004, 7.

⁴ „Užventį (Šiaulių aps.), Pavandenės mstl., Žebenų (Žebenkavo) dv., Varnius, Karūžiškių dv. (Raseinių aps.), Padievychio dv., Tverus, Reškėtėnų dv., Medingėnų dv., Kantaučių mstl. ir dv., Pakirkšnojo dv., Plungė, Kartėnė, Kretinga, Palanga, Dar-

bėnus, Salantus, Mosėdį, Skuodą, Truikinius (caro garbei pavadinta Aleksandrija), Ylakius, Židikus, Pikelius, Vieksnius, Papiļė, Tryškius, Minupių sodą, Žeberius, Augėnus, Ušnėnus“ (Višinskis 2004, 12).

⁵ Višinskis 2004, 55.

„Turint galvoje šio leidinio paskirtį (jis skirtas plačiajai visuomenei), pagal dabartines normas taisoma rašyba ir skyryba“ (p. 377). Tad įvade, knygos tekstus paaškinančiuose straipsniuose leidinys įvardijamas „knyga“. Ir man iš atminties iškilo Vaclovo Biržiškos pajuokavimas, kai jis pamatė, kad JAV Kongreso bibliotekos kataloge jo *Lietuvių bibliografija* (4 d., 1924–1939) sukataloguota „kaipo ‘Knygas’ – tai tuomet buvau jiems pasiūlęs ir visas angliškas knygas sukatalioguoti po vienu žodžiu ‘Books’“⁶.

Sudarytojos kompetencija lėmė, kad leidinys buvo parengtas kokybiškai ir galiausiai apipavidalintas ir kaip šaltinio publikacija, kaip rodytų dviejų mokslininkų, rinkinio recenzenčių, pavardės. Tad leidinys tekstų parengimo požiūriu ir dėl pridėto tekstologinio aparato priskirtinas tekstologijoje vadinamiems populiariems leidiniams⁷. Palyginus publicistikos tekstų, paskelbtų Višinskio *Raštuose*, kalbos redagavimo principus, matyti, kad čia aptariamoje rinktinėje buvo išlaikyta daugiau originalo kalbos elementų, kurie neapsunkina tekstų supratimo, o komentarai ir žodynelis mažiau pasirengusiam skaitytojui pagelbsti. Be to, kaip sako tyrėja ir rodo komentarai, ji atliko tekstologinį darbą. Komentaruose sudarytoja pateikia, nors ne visada, rankraštyje išbrauktas teksto vietas, kurios skaitytoją ragina pasvarstyti, kuris variantas tikslesnis. Palyginusi straipsnius ir rankraščius, Jakaitė priėjo prie išvados, kad „Višinskio kalbos taisymai prieš patenkant straipsniui į spaudą nebuvo dideli“ (p. 17). Gaila, kad įvade šio įdomaus tyrimo nedaug atspindėta.

Be to, kadangi ne visur komentaruose nurodyta, ar originalas yra išlikęs, įvade buvo galima aptarti bendriausius komentarų pateikimo principus.

Knygos rengėja įvade neaptaria Višinskio publicistikos visumos, dėmesį sutelkdama į išliekamąją tekstų vertę. Palyginę su Adolfo Sprindžio 1978 m. patikslintu sąrašu, galime konstatuoti, kad jis Višinskiui priskyrė 229 straipsnius, skelbtus periodikoje, ir 23 – atskiromis knygutėmis⁸. Tačiau Sprindis, pavyzdžiui, Višinskiui nepriskyrė straipsnio „Aplinkraščio paaškinimas“, paskelbto *Ūkininko laikraštyje* (1905, nr. 10). Jakaitė, remdamasi *Lietuvos bibliografija 1905* (d. 1, serija C, 1996, nr. 283), šį straipsnį įtraukia (p. 93–101). Kitur komentaruose nurodoma, kad „[re]dakcijos vardu pasirašytas straipsnis Povilui Višinskiui priskiriamas dėl to, kad tuo metu jis ėjo faktinio redaktoriaus pareigas“; „[a]tšaukimo autoriumi Povilas Višinskis laikomas dėl tuometinio darbo Lietuvos demokratų partijos veikloje“ (p. 351). Tokie komentarai gana solidžios apimties leidinyje teikia mažokai informacijos. Pavyzdžiui, mažiau susipažinusi su Višinskio darbais lieka neaišku, ar sudarytoja yra pirmoji, kuri atliko atribuciją, ar ji laikėsi susiklosčiusios tradicijos (Sprindis abu minėtus tekstus priskiria Višinskiui). Galbūt atribucijos dalykai galėjo būti aptarti ir įvade, kartu įvertinant ankstesnių tyrėjų rezultatus.

Primintina, kad Višinskio *Raštuose* (1964), dalyje „Kritika“⁹, buvo paskelbta tik 17 jo publicistikos tekstų. Daugiau publicistikos tekstų galima rasti, kaip akcentuoja Jakaitė, Juliaus Būtėno monografijoje *Povilas Višinskis* (1936), straipsnių apie Višinskį

6 Bončkutė 2015, 275.

7 Subačius 2001, 52–55.

8 Žr. Sprindis 1978, 291–299.

9 Višinskis 1964, 57–124.

rinktinėje *Povilas Višinskis: idėjos ir darbai* (2011). Paskaičiavus matyti, kad anksčiau buvo prieinama apie dvidešimt, o aptariamoje knygoje atrinkta ir sudėta (lyginant su Sprindžio sąrašu) apie du trečdaliai publicistinių tekstų. Iš pateikto šaltinių sąrašo (p. 379–387) matyti, kad tekstai buvo surinkti iš visų leidinių, kuriuose Višinskis spausdino savo darbus: *Varpas*, *Ūkininkas*, *Lietuvos ūkininkas*, *Naujienos*, *Vienybė lietuvininkų*, *Darbininkų balsas*, *Vilniaus žinios*, *Ogniwo*. Jakaitė rašo: „Šiandieninį skaitytoją knyga kviečia gilintis į ištisą visuomeninių, politinių, kultūrinių Višinskio interesų biografiją, kurios svarbiausias kodas yra lietuviškumas, tautinis, pilietinis, kultūrinis ar valstybės interesas“ (p. 15).

Kaip matyti iš anksčiau paminėtų knygos dalių pavadinimų, publicistika, remiantis Rūtos Petrauskaitės (Marcinkevičienės) monografija *Spaudos tekstų žanrai* (2007), leidinyje suklasifikuota į žanrus. Kaip teigia Jakaitė, „[š]iandieninė spaudos žanrų samprata iš dalies nulėmė [...] tekstų atranką“ (p. 18). Daugiau įvade apie tekstų atrankos kriterijus beveik nerašoma. Šiam reikalui pasirinktos išnašos. Iš tokio pobūdžio išnašų tik vienoje randame motyvuotą paaiškinimą:

Kai kurių tekstų atsisakoma dėl menkesnio apibendrinimo, subjektyvaus žvilgsnio stokos ar teminio pasikartojimo, pavyzdžiui: „Kiek pinigų surenka ir išleidžia Rusų vyriausybė[“] (*Vilniaus žinios*, 1905, nr. 26, p. 1), „Karė anglų ir būrų“ (*Naujienos*, 1901, nr. 2, p. 14–15), „Sumaskolinimo įrankis“ (*Varpas*, 1904, nr. 4, p. 54), „Tikėjimo dalykai. Atlyginimai išvytiems iš Pietinės Afrikos. Nauja skola. Kariūmenės ir karės.“ (*Ūkininkas*, 1902, nr. 7, p. 23–24), „Karė“ (*Vilniaus kalendorius 1906 metams*, 1906, p. 24–32) (p. 21, išn. 31).

Kitose trumpai, pavyzdžiui, taip rašoma: „Didžiausią dėmesį skiriant autorinei publicistikai, reprezentacijai paimami ne visi šio pobūdžio tekstai, pavyzdžiui, neįtrauktas Povilui Višinskiui priskiriamas atsišaukimas 'Prakeikta!' (*Ūkininkas*, 1904, nr. 12, p. 352)“ (p. 19, išn. 25). Aptariant literatūrinę publicistiką nurodoma tiksliau, kad tekstai „imami ne visi, atranka daroma atsižvelgiant į minties originalumą, stilistinį savitumą, publicistinio, o ne meninio stiliaus dominantes“ (p. 22).

Įvade Jakaitė dėmesį sutelkia į Višinskio publicistikos adresatą (p. 15–17), aptaria žanrinę įvairovę (p. 17–21), skiria dėmesio literatūrinei ir politinei publicistikai. Sudarytojai, kaip literatūrologai, vertingiausia atrodo Višinskio tekstų poetika, literatūriniai elementai, stilius. Jakaitė yra paskelbusi straipsnį „Povilo Višinskio publicistikos poetika: literatūriškumas kaip vertybė“¹⁰, ir šis įdirbis labai jaučiamas. Pavyzdžiui, taikliai pastebėta, kad „Višinskio publicistika turi draminiam kūrinui artimo veiksmo, įtampos, charakterių, dialogiškumo, vietos ar laiko konkretumo. [...] Draminį įspūdį sustiprina ir teksto (tekstų) komponavimas į tam tikras 'scenas' ar pan.“ (p. 17).

Jakaitė, suprasdama, kad publikuojami tekstai buvo „ne tik vieno asmens kūrybinio ieškojimo, bet ir (bent iš dalies) bendruomeninio darbo rezultatas“ (p. 16),

¹⁰ Jakaitė 2019, 75–91.

pažymi, kad jie atspindi lietuvių bendrinės kalbos formavimosi procesą, asmenines pastangas gerinti minties raišką, turtinti lietuvių publicistikos žodyną įrašant skliausteliuose panašios reikšmės žodžius. „Rankraštyje fiksuoti *pabėgėlio, bėgūno, ištrūkėlio* variantai emigrantui pavadinti“ (p. 16). Vis dėlto nemažai rašoma apie Višinskio stilių, tad kalbant apie tekstus, kaip bendrą rezultatą, būtų tikę skaitytojui keletą žodžių tarti apie tai, ar sudarytos atlikti poetikos tyrimai leidžia argumentuotai patikslinti Višinskio autorystę.

Publikacijos dalyje „Analitiniai straipsniai, komentarai, brošiūros“ skelbiami 37 tekstai. Tai lyg ir leidinio vizitinė kortelė, šie tekstai „pasižymi ir *prognostine verte*“ (p. 18), o kai kurios tematikos nėra praradusios aktualumo ir nūdienos, humanizmo krizę išgyvenančiai, visuomenei. Višinskio tekstuose analizuojami svarbiausi, nuolat žmonijai daugiausia klausimų keliantys dalykai (karas, emigracija, religija, prigimtinė teisė, moterų švietimas, pažangos gynimas ir kt.), kurie neretai skamba itin aktualiai, stebina, kaip autorius taikliai diagnozuoja, analizuoja ir įvardija pasekmes. Pavyzdžiui, citata iš straipsnio „Karės ir sandora“ (p. 32–33):

Pulke kareivis pirmiausiai atpranta nuo darbo. Nors jis ir džiaugiasi pabaigęs tarnystę ir atgavęs savo laisvę, bet grįžta jau sugadintas. Jis atrato nuo žemės, nuo darbo, jis pamėgo visus vakarus nieko nedirbti ir po gatves vaikštinėti; jis priprato prie karčiamos smagumų, jis išmoko nepadorių kalbų ir dainų; jis perėjo visas kliansas melagystės ir veidmainystės, besimokslindamas, kaip išsisaugoti nuo darbo ar nuo bausmės. Tokiu būdu jis parsineša iš kariumenės girtuoklystę, paleistuvystę ir veidmainystę (p. 33).

O štai straipsnyje „Keli žodžiai apie sargiečių ‘išpažintį’“ (*Varpas*, 1901, nr. 10) atrodo, kad girdime šios dienos propagandistų kalbas:

Rosijos viešpatystėj bus daugiau gyventojų, negu visoj Europoj. Tada tai: „Europa visa drebės nuo vieno žodžio Rosijos“, „Ji valdys ne tik mus, bet ir visą Europą.“ „Ir ne tik mes, bet ir visa kvaila Europa kaip kvaila višta pateks į rusų barščius.“ „Jei ji (Rosija) nori išveržti iš visų turtus ir veržia, tai ar išverš? Žinomas dalykas, kad išverš. Jeigu mes iki šiol negalėjome atsiginti, tai ir toliau negalėsime. Svetimi negins.“ Tai jau amen mums, lietuviai! Visiems po galam! Nieko nebišmislysi, nebišsisuksi!.. (p. 39).

Dėl gebėjimo išiskverbti į reiškinį priežastis ir jas originaliai, subjektyviai pakomentuoti Višinskis, anot Jakaitės, laikytinas analitinio komentaro pradininku (p. 19).

Rinkinio antroje dalyje „Pirmojo puslapio straipsniai, programiniai tekstai“ (p. 135–184) sudėta 17 redakcinių straipsnių. Juose kritikuojama valdžia, svarstoma Lietuvos autonomijos galimybė, atskleidžiamos žmonių skurdo priežastys, daug dėmesio skiriama nutautinimo problemai ir lenkų kalbos vartojimui bažnyčiose. Būtent iš šių tekstų trys yra priskiriami Višinskiui iš tradicijos, neskiriant atskiro dėmesio atribucijos argumentams. Ir šiuose straipsniuose nemažai universalių pastebėjimų, kurie ir šiandien skamba aktualiai. Galima pastebėti, kad Višinskis jau vartojo junginį „gyvenimo pulsas“, pavyzdžiui:

Aplink to klausiančio viskas miega, ir tik laimingasis atranda žmogų, su kuriuo galėtų pasidalinti savo mislimis ir gauti šio ar tokį išaiškinimą pažiūru; kitas gi mėtosi, lyg vėju mislies blaškomas ir ant galo sprunka Gudijon į didesnius miestus, kur gyvenimo pulsas intensyviau plaka (p. 147).

Dalį „Recenzijos, vaizdeliai, esė“ (p. 185–218) sudaro 25 tekstai. Net trijų žanrų tekstai. Kadangi šie žanrai – sudarytojos stichija, tikėtasi detalesnių komentarų. Pavyzdžiui, Višinskio straipsnis „Pasikalbėjimas V“ (p. 192) iškelia klausimą, ar anksčiauose *Varpo* numeruose skelbti I–IV „Pasikalbėjimai“ taip pat priskirtini Višinskio plunksnai? Galbūt vertėjo paminėti, jog „Pasikalbėjimai“ buvo viena iš žurnalo skilčių, kaip toliau dalyje „Apžvalgos, apžvalginiai komentarai, vertimai“ skaitome straipsnyje „Apie ‘daužymą langų’“ paties Višinskio parašyta: „Guodotinais rašytojai ‘Pasikalbėjimo’ 6 num. *Varpo* p. m. teko kalbėtis su kaimiečiais [...]“ (p. 321). Žinoma, komentarai šaltinių publikacijose yra vienas iš sunkiausiai išsprendžiamų klausimų. Kadangi leidinys ir taikytas plačiajai visuomenei, ir atitinka šaltinio publikacijai keliamus reikalavimus, komentarų turbūt galėjo būti gerokai daugiau.

Gausiausiai atspindėti Višinskio „epochos įvykių komentarai“ (p. 20) rinktinės dalyje „Korespondencijos, reportažai“ (p. 219–296) dažniausiai trumpai pavadinti aplankytos vietovės vardu: „Iš Petrapilės“, „Iš Saločių (Panevėžio pav., Kauno gub.)“, „Iš Liepojaus“, „Peterburgas“ ir pan. Šioje dalyje yra tekstų iš lenkiško leidinio *Ogniwo* (p. 271–274, 283–286). Pirmiausia įdėti vertimai, o po to originalo tekstas, išspausdintas smulkesniu šriftu, kaip ir visur po tekstu pateikiant trumpą bibliografiją, pavyzdžiui, „*Ogniwo*, 1902, nr. 1, p. 26–27“ (p. 274). Tačiau „Organizacijų ir periodinių leidinių rodyklėje“ nėra raidės „O“, kaip ir nėra *Ogniwo*, o rasime šį laikraštį kaip „*Grandis* (lenk. *Ogniwo*) laikraštis“ (p. 402). Įvade, kur nurodomi straipsnių šaltiniai, visgi *Ogniwo* randame (p. 13). Galbūt ir tokio pobūdžio smulkmenų pasitaiko, nes iki galo nebuvo apsispręsta, kas leidinio adresatas? Prie tokių smulkmenų paminėtina ir tai, kad nenurodyta vertėjo iš lenkų kalbos pavardė. Literatūros istorijos požiūriu įdomi Višinskio 1902 m. korespondencija laikraščiu *Ogniwo* „*Ze Żmudzi*“ (p. 271–274) kažkodėl palydėta viena komentario pozicija (p. 367). Višinskis rašo labai aktualia prekybos kelių Lietuvos upėmis tema. Jis pateikia ne tik informacijos apie kanalo tiesimui atliktus inžinierių darbus, bet ir istorijos:

Mintis sujungti Ventą su Nemunu kilo jau XVIII amžiuje, kai Vyslos žiotys dar priklausė Respublikai. Vyriausybė projektavo sujungti Nemuną su Vysla ir Liepoja ar Ventspiliu, kad išvengtų maito mokesčių už prekes, gabenamas Nemunu į Klaipėdą. Pasikeitus politinėms aplinkybėms projektas nebuvo įgyvendintas. Po Vienos kongreso 1815 m., kai Nemuno ir Vyslos žiotys atiteko Prūsijai, Rusijos valdžia suprato kanalo poreikį, nes maito mokesčiai už druską, gabenamą iš Galicijos per Gdanską ir Klaipėdą į Lietuvą, buvo dideli. Kadangi Prūsija nesutiko sumažinti mokesčių, imperatoriaus Aleksandro I įsakymu 1823 m. buvo atlikti tyrimai, 1824 m. parengtas projektas, o 1825 m. pradėti darbai tarp Vyslos ir Nemuno bei Nemuno ir Ventos. Ventspilio kanalo darbai buvo nutraukti 1831 m., iš dalies dėl kategoriško Prūsijos karaliaus reikalavimo, pareikšto laiške imperatoriui Nikolajui I (p. 271–272).

Dangiras Mačiulis, susipažinęs su kanalo istorijos dokumentais, nurodo daugiau detalių. Pavyzdžiui, kad Dubysos–Ventos kanalas buvo pradėtas kasti 1825 m. gegužės 19 d. prie Bubių¹¹. O darbai 1831 m. sustojo dėl prasidėjusio sukilimo, kurio nemini Višinskis. Mačiulis nurodo, kad sukilimui prasidėjus inžinieriai su savo komanda turėjo bėgti į Kuršą, o sukilėliai griovė statybos įrenginius, mašinas, be to, ir žmonės po namus išnešiojo, kas ką pajėgė pakelti¹².

Jakaitei, kaip literatūrologei, galbūt žinoma Dionizo Poškos ta proga abiem kalbomis (lietuvių ir lenkų) parašyta epigrama:

Musu CAR'S ALEXANDRAS Praded Darba Szwenta,
Nęs Parkasu Sudraugin Dubyfa Su Wenta-
DIEWE! dūk IJEM Łaymintay Szimtmete sulaukti!
O mums Dūk! idant būtum su=kuo Rigon plaukti¹³.

Tad kanalo istorija buvo ne tik XIX a. progreso siekio liudininkė, bet ir lietuvių literatūroje atspindėtas faktas, apie kurį buvo galima komentaruose pažymėti.

Paskutinėje rinkinio dalyje „Apžvalgos, apžvalginiai komentarai, vertimai“ (p. 297–334) yra pristatyti 22 Višinskio tekstai. Ir iš šios dalies ne viskas atsispindi „Organizacijų ir periodinių leidinių rodyklėje“. Pavyzdžiui, jame nerasime Sankt Peterburge leisto laikraščio *Novoje Vremia* (rus. *Новое время*); jis atspindėtas tik komentare (p. 371); neaptiksime rodyklėje ten pat leisto *Tėvynės sūnaus* (rus. *Сынъ Отечества*).

Vis dėlto leidinys patraukia akį ir puikia spauda, iliustracijomis, gera tekstų atrankos ir parengimo kokybe, tekstologiniu aparatu. Publikacija neabejotinai sudomins ir mokslininkus. O recenzentės „pageidavimų koncerto“ sąrašas, matyt, daugiausia susijęs su iki galo sudarytojos išlikusiu neapsisprendimu dėl galimo leidinio adresato: ar jis skirtas plačiajai visuomenei, ar rekomenduotinas ir specialistams. Mano nuomone – ir specialistams.

Literatūra:

BONČKUTĖ, ROMA (sud.), 2015: *Vaclovo Biržiškos ir Petro Joniko susirašinėjimas (1948–1955)*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

ČESNYS, GINTAUTAS, 2004: „Pratarmė“, *Antropologinė žemaičių charakteristika*, sudarytojas Gintautas Česnys, iš rusų ir lenkų kalbų vertė Vytautas Vitkauskas, Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 7–10.

JAKAITĖ, DALIA, 2019: „Povilo Višinskio publicistikos poetika: literatūriškumas kaip vertybė“, *Spauda ir leidyba lietuvių tautos istorijoje: vardai, idėjos, darbai, įvykiai*, sudarė Bronius Maskuliūnas, Šiauliai: Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka, 75–91.

MAČIULIS, DANGIRAS, 2001: „Ventos-Dubysos kanalas“, *Kultūros paminklai* 8, 91–112.

POŠKA, DIONIZAS, 1959: *Raštai*, surinko Vincas Laurynaitis, tekstą paruošė Dominykas Urbas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

11 Plačiau žr. Mačiulis 2001, 91–112.

13 Poška 1959, 115.

12 Mačiulis 2001, 103.

- SPRINDIS, ADOLFAS, 1978: „Bibliografija (1894–1906)“, Povilas Višinskis, Vilnius: Vaga, 291–299.
- SUBAČIUS, PAULIUS, 2001: *Tekstologija: teorijos ir praktikos gairės*, Vilnius: Aidai.
- VIŠINSKIS, POVILAS, 2004: *Antropologinė žemaičių charakteristika*, sudarytojas Gintautas Česnys, iš rusų ir lenkų kalbų vertė Vytautas Vitkauskas, Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“.

ROMA BONČKUTĖ
Filologijos katedra
Klaipėdos universitetas
Salomėjos Nėries g. 5
LT-92227 Klaipėda, Lietuva

Gauta 2021 m. birželio 27 d.

Tekstologijos skyrius
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6
LT-10308 Vilnius, Lietuva
el. p.: romabonckute@gmail.com